

TUSSEN

Najaar
2025

BEELD

Magazine van het
Bisdom Rotterdam

Pelgrims van hoop

Bisschop Van den Hende:

*Hoe leeft
de hoop in u?*

Kiezen voor de Kerk:

*'Ik hoop dat ik nooit
stop met leren'*

Sociale leer:

*Van Leo XIII
naar Leo XIV*

Plus:

*Vitaliteitstoets
parochies*

3

BISSCHOP

Op weg in het Heilig Jaar

4

WOORD VAN GOD

'Gods woord geeft
heel veel hoop'

6

LAURENTIUS IS VERWONDERD

Laurentiusbeeld

7

ELISABETH BEZOECT

Pelgrims van hoop

10

BISSCHOP

Hoe leeft de hoop in u?

13

NIEUWS

Kort nieuws

14

KIEZEN VOOR DE KERK

Chiara Lovisa aan het woord

16

LAURENTIUS ZINGT

Voor mensen die naamloos

Daphne van Roosendaal
Hoofdredacteur

We zijn een heel eind op weg in het Heilig Jaar. Dit is het derde nummer van Tussenbeide waarin we verslag doen van het Heilig Jaar in de vaste rubrieken die u van ons gewend bent en ook schrijven over het thema van de christelijke hoop.

Na de opening van het Heilig Jaar in december vorig jaar met ruim duizend mensen in de kathedraal in Rotterdam, reisden vele pelgrims naar Rome voor de landelijke Rome-bedevoert. Het was een inspirerende reis, vertelden deelnemers in het vorige nummer. Ook de diocesane bedevaart naar Heiloo bij de afsluiting van de meimaand was een mooie pelgrimstocht, met bijna achthonderd mensen.

Inmiddels kijken we uit naar de diocesane dag in het Heilig Jaar. Op zaterdag 18 oktober bent u van harte welkom in Delft voor een inspirerende dag met een eucharistieviering en mini-pelgrimages naar een locatie in de stad, waar presentaties zullen zijn als opmaat tot een gezamenlijk gesprek over de zending van de Kerk in deze tijd.

Wat betekent het anno 2025 om te vieren en te bidden? Hoe maken wij naastenliefde concreet in caritas en diaconie? Hoe kunnen we in woord en daad (nog beter) getuigen van het geloof en dit in verkondiging en catechese doorgeven?

Ook dit nummer van Tussenbeide wil daarvoor al de nodige inspiratie aanreiken. Veel leesplezier!

18

TIPS VAN LAURENTIUS

Lees, kijk, luister, proef

20

ZOMERKAMPEN

Een bijzondere week

22

LAURENTIUS LEEST DE BIJBEL

Hoop: Een engel bij Petrus

24

DE SOCIALE LEER

Van Leo XIII naar Leo XIV

26

VRAAG & ANTWOORD

Wat is nodig voor
(duurzame) vrede?

28

BISDOM

Vitaliteitstoets voor parochies

29

PERSONALIA

'PELGRIMS VAN HOOP IN EEN MISSIONAIRE KERK' DIOCESANE DAG: ZATERDAG 18 OKTOBER IN DELFT

Ga deze dag op bedevaart naar Delft. Om 10.30 uur is bisschop Van den Hende hoofdccelebrant in de eucharistieviering in de Maria van Jesse kerk (Burgwal 20). Kies daarna voor een 'bedevaartprogramma' in deze kerk of een 'minipelgrimage' naar een andere locatie met uitwisseling: wat betekent het om pelgrim van hoop te zijn in een missionaire Kerk? De dag wordt rond 15.00 uur afgesloten met een zendingsviering.

Komt u ook naar Delft?
Scan de QR-code voor meer informatie en aanmelden:

COLOFON:
Tussenbeide is een uitgave van
het bisdom Rotterdam. Het blad
verschijnt vier keer per jaar.

Hoofdredacteur:
Daphne van Roosendaal
Redactie: Frits Vermeulen,
Jolanda de Wolf

Redactie, administratie, advertenties:
Koningin Emmaplein 3,
3016 AA Rotterdam
T: 010 - 281 51 71
E: tussenbeide@bisdomrotterdam.nl
I: www.bisdomrotterdam.nl

IBAN: NL30INGB0000464304

Conceptontwikkeling,
grafisch ontwerp en vormgeving:
Dailymilk, Rotterdam

Redactioneel advies conceptontwikkeling:
Bureau Wielenga / Sjoerd Wielenga

Cover: Guus Schoonewille

Illustratie Laurentius: Niek van Ooijen

Vormgeving: Da's Strafl, Antwerpen
Druk: Coldset, Beringen

Abonnementen:
€ 1,50 per jaar voor parochies.

Tussenbeide wordt verpakt in rietsuiker folie.
Dit heeft het Vinçotte OK biobased **** certificaat.
De folie is niet composteerbaar, maar wél volledig
recyclebaar binnen het reguliere inzamelsysteem
(afval wordt grondstof).

Artikelen uit Tussenbeide mogen met bronvermelding
vrij worden overgenomen in parochiebladen.
Illustraties en foto's mogen alleen worden gebruikt
als vooraf toestemming is verleend door de redactie.

Op weg in het Heilig Jaar

+ Johannes van den Hende
Bisschop van Rotterdam

*‘Naast stromen
bedevaartgangers
zijn er in onze
wereld massa’s
vluchtelingen
op weg’*

Diocesane dag Heilig Jaar!

Zaterdag 18 oktober 10.30-15.30 uur
Maria van Jesse kerk in Delft
Komt u ook?

In december 2024 begon het Heilig Jaar ‘pelgrims van hoop’. De opening vond plaats in een overvolle kathedraal, en de gebedskaarten die toen werden uitgereikt kwamen in grote aantallen ingevuld terug tijdens de diocesane viering van de Chrismamis. Gebedsintenties uit alle hoeken van ons bisdom zijn meegegaan op de bedevaarten naar Rome (26 april - 3 mei) en naar Heiloo (31 mei).

Op zaterdag 18 oktober is er opnieuw een speciale dag vanwege het Heilig Jaar, in Delft. Die dag willen we als pelgrims, verbonden met de liefde van Christus, onze hoop concreet tot uitdrukking brengen in vieren, leren en dienen. Die dag mogen we onze christelijke hoop verder voeden, verdiepen en verspreiden.

In dit Heilig Jaar kunnen we niet voorbij gaan aan mensen voor wie de hoop onder druk staat of zelfs uit beeld is geraakt. Naast de stromen bedevaartgangers zijn er in onze wereld de massa’s vluchtelingen die op zoek zijn naar veiligheid en naast de plaatsen van gebed en devotie zijn er gebieden die getekend worden door oorlog en angst. De apostel Paulus zegt: “de liefde van Christus laat ons geen rust” (2 Korintiërs 5, 14). Dit betekent onder meer dat we de hoop van Christus niet alleen voor onszelf mogen houden.

In het kader van het Heilig Jaar roep ik u als pelgrims van hoop op om in ons vieren nog meer bewust te bidden voor alle mensen in nood. Om in ons leren nog meer oog te krijgen voor de waardigheid van iedere mens als beeld van God, heel bijzonder van mensen die vluchteling zijn. En om in ons dienen ervoor te zorgen dat het mensen dichtbij en van verder weg tenminste nooit ontbreekt aan fundamentele levensbehoeften zoals voedsel, onderdak en veiligheid, ook al staan die in discussies rond politiek en economie steeds onder druk.

Ik hoop en bid dat het Heilig Jaar 2025 goede en concrete vruchten van geloof, hoop en liefde mag voortbrengen voor alle mensen van goede wil. ■

‘Gods woord geeft heel veel hoop’

Door Daphne van Rosendaal

Beelden: Bisdom Rotterdam

Maryam Baqtar (22)

Woont in: Alphen aan den Rijn

Is: Docent Engels

Welke bijbel heb jij?

WIk heb een kleine bijbel met de evangeliën van de Wereldjongerendagen 2023 in Lissabon. Maar mijn echte en volledige bijbel is de Willibrordvertaling. Mijn twee broers mochten bij een mevrouw uit de parochie boeken uitzoeken. Zo heb ik deze bijbel gekregen. Het is de Willibrordvertaling '75. Verzen die me aanspreken noteer ik in een apart boekje. Het is een soort dagboek. Ik schrijf er ook andere dingen in op. Bijvoorbeeld van de heilige Carlo Acutis, waarvan ik denk: hier gaat het leven echt om. Als hij bijvoorbeeld zegt dat de eucharistie de 'snelweg naar de hemel' is.

Hoe helpt de bijbel jou om in je geloof te groeien?

De woorden van de bijbel zijn niet zomaar gezegd of opgeschreven. Ze hebben betekenis. Het feit dat wij die woorden mogen herhalen en weer mogen beleven, maakt ons onderdeel van het verhaal. Op een gegeven moment speelde er iets op het werk en ik wilde mijn bijbel erbij pakken, maar ik was op een andere schoollocatie. In een lokaal deed ik een kast open en daar zag ik allemaal bijbels. Blijkbaar was dit het lokaal van levensbeschouwing. Bijzonder. Ik sloeg een willekeurige pagina open en kwam uit bij het boek Job. De tekst was perfect voor mij op dat moment. Sommige mensen zeggen: je hoort Gods stem niet. Maar je hoort die wel. Want Gods woord is ook zijn stem en door het openslaan van de bijbel spreekt God tot jou.

Wanneer lees jij de bijbel?

's Avonds voor het slapen gaan probeer ik de lezingen van de dag te lezen en 's ochtends krijg ik op mijn telefoon een melding met een bijbelvers. Soms is het lastig om er tijd voor te vinden, maar dan denk ik: God is alles, dus wat is tijd? Niets is belangrijker dan God. Aan de andere kant: God geeft mij ook de opdracht om mijn talenten te benutten en ik dien Hem door mijn werk als docent Engels, een prachtig beroep.

Welke bijbeltekst geeft jou hoop?

Dat is Hebréeën 10, 23: "Laten wij onwrikbaar vasthouden aan de belijdenis van onze hoop, want Hij die de beloften deed is betrouwbaar." Dat geeft hoop, want Jezus heeft beloofd dat het Koninkrijk van God dichtbij is en dat Hij zal terugkeren. Ons leven hier is heel kort vergeleken met de eeuwigheid waarin we voor altijd met Jezus zullen zijn. Het Koninkrijk van God is iets wat ook nu al gebeurt. Ik ervaar dat tijdens de mis en tijdens de biecht als je zonden worden vergeven. Dan begint het eigenlijk pas. Het is makkelijk om naar andere mensen te kijken, maar Jezus zegt ons dat je eerst naar jezelf moet kijken.

En vanochtend kreeg ik als bijbelvers: gelukkig de mensen die vervolgd worden omdat zij Gods wil doen, want het Koninkrijk van de hemelen is voor hen (Matteüs 5, 10). Gods woord geeft meer hoop dan wanneer mensen zeggen: het komt wel goed, het wordt beter. Want op God kan je vertrouwen. Hij is alwetend en wil het goede voor ons doen. Als Hij tot je spreekt met zo'n tekst geeft dat heel veel hoop. Ook als het gaat om onze medechristenen in Irak, waar mijn familie vandaan komt en waar we bij de Syrisch-katholieke Kerk horen, die deel uitmaakt van de Rooms-katholieke Kerk. ■

Laurentiusbeeld

Beeld: Bisdom Rotterdam

Wat: Beeld van de heilige diaken Laurentius
Wanneer: 1875-1900
Wie: Atelier P.J. Maas uit Haarlem
Materiaal: Hout, verf, goudverf

Aan een van de vier steunpilaren in het priesterkoor - de belangrijkste plek in de kerk - hangt in de Sint Laurentiuskerk in Stompwijk een beeld van de patroonheilige van de kerk, de heilige Laurentius van Rome. Hij staat op een vierkante voet waarop in gotische letters zijn naam geschreven staat.

Het houten beeld is prachtig gepolychromeerd en heeft bijna menselijke trekjes. Laurentius draagt een goudkleurig dalmatiek die is afgezet met goudkleurige kabelranden en klosjes en gedecoreerd met vierpassen met daarin bladdecoratie. De witte albe die er onderuit steekt is aan de onderkant afgezet met een tekening die de suggestie wekt dat het om opengewerkt kant gaat.

In zijn rechterhand houdt Laurentius een rooster vast, het zogenaamde attriboot van de heilige. Hiermee kan een gelovige onderscheiden om welke heilige het gaat. In dit geval staat het rooster symbool voor de gruwelijke wijze waarop Laurentius aan zijn einde kwam. Hij werd levend op een rooster verbrand. Ooit heeft dit beeld ook een palmtak in de hand gehad, als teken van zijn martelaarschap.

Laurentius is de patroonheilige van de kerk in Stompwijk, maar ook de patroonheilige van het bisdom Rotterdam sinds de oprichting van het bisdom in 1956. Laurentius was tijdens zijn leven aartsdiaken en moest zorg dragen voor de kerkelijke bezittingen van de paus, als diaken assisteerde hij in de liturgie en moest hij de aalmoezen verdelen onder de armen. En daarmee inspireert hij al bijna 70 jaar het bisdom Rotterdam als patroonheilige. ■

Lees ook het stripverhaal
'De laatste dagen van Laurentius'

Door Ingrid Henkemans,
 Erfgoedexpert Museum Catharijneconvent

Pelgrims **VAN HOOP**

Door Celine Timmerman

Paus Franciscus noemde in zijn bul voor het Heilig Jaar verschillende manieren waarop wij als pelgrims van hoop in beweging kunnen komen: naar armen, naar zieken, naar jongeren en ouderen die eenzaam zijn, naar vluchtelingen en gevangenen. In gesprek met Wies Tieland (100) en geestelijk verzorger Marion Claassens.

De naam "De Mantel" verwijst naar de heilige Martinus die zijn mantel deelde met een arme man.

Wanneer de fotograaf wil vertrekken, gaat de wijsvinger van Wies Tieland (100) omhoog. "Ho, ho, we mochten de foto's nog zien." Met priemende ogen kijkt ze hem aan. "U heeft gelijk," geeft de fotograaf toe en laat via het digitale scherm van zijn fototoestel de foto's zien. "Hm", is de summiere reactie van Tieland. Ze is niet helemaal tevreden. "Als je de mooiste er maar uitpakt." De fotograaf lacht en vertrekt. De ogen van Tieland twinkelen, er verschijnt een trotse blik op haar gezicht. "Als iemand iets belooft, moet hij het ook doen."

'Ik bezoek hier in huis mensen die eenzaam zijn of zin hebben in een praatje'

Er is geen twijfel mogelijk over de vraag of de 100-jarige bewoonster van woonzorgcentrum De Mantel in Voorburg goed bij de pinken is. Het verzorgingstehuis biedt zorg aan mensen met dementie of ernstige lichamelijke klachten. Wies Tieland is daar een uitzondering op. Met de lichtste zorgindicatie vanwege een gebroken heup die niet meer volledig te helen is, woont zij nu in hetzelfde verzorgingstehuis waar haar dementerende man voor zijn overlijden woonde. Het enige waar ze vooral last van heeft, is dat ze nu met een rollator moet lopen. Of, zoals ze 'm noemt: haar Rolls-Royce.

NIET ZEUREN, DOORGAAN

Geestelijk verzorger Marion Claassens van De Mantel beaamt dat Tieland een 'bijzonder exemplaar' is. Claassens werkt in Voorburg met een zending van de bisschop voor katholieke en niet-katholieke bewoners. Er wonen circa 150 mensen in De Mantel. Claassens kent Tieland sinds de 100-jarige hier twee jaar geleden kwam wonen.

"Naast het overlijden van mijn man heb ik nooit erge dingen meegemaakt", begint Tieland het gesprek wanneer het over hoogte- en dieptepunten in het leven gaat. Claassens reageert daarop door te zeggen dat de katholieke Tieland wel degelijk oorlogen en bombardementen heeft meegemaakt. "Dat klopt", zegt Tieland. "Maar door al die gebeurtenissen heb ik wel geleerd om in het leven te blijven hopen. Ik heb een voorbeeld."

OPTIMISTISCH EN HOOPVOL

"Bij het bombardement op Rotterdam is de herenmodezaak van mijn vader door de Duitsers in brand verwoest. Mijn moeder maakte als reactie daarop een bord met 'verhuurd', hing het op het raam van de benedenwoning van onze flat, die toen leegstond, en zei: dan gaan we de zaak hier opbouwen." Zo werd creatief een nieuwe ruimte gevonden. De maanden daarop zag Tieland hoe haar vader optimistisch en hoopvol weer de zaak opbouwde. Tieland: "Het was verschrikkelijk wat er

was gebeurd, maar er werd thuis niet over gevoel gepraat. Niet zeuren, maar vol hoop doorgaan: dat idee. Dat is voor altijd in mijn hoofd blijven zitten.”

WEDERZIJDIG BEGRIIP

Claassens heeft zelf ook het een en ander meegemaakt, maar dan op gezondheidsgebied. “Ik heb tumoren en andere ziektes gehad. Ik weet nu: wat je overkomt, versterkt je. Daar helpt God je bij. Ik ben altijd positief operaties ingegaan, ook al kwam ik er bijvoorbeeld met een gezichtsverlamming uit. Bovendien gaf die verlamming de bewoners hier herkenning, omdat ik nu ook eens wat zichtbaars mankeerde. Dat zorgde voor wederzijds begrip voor elkaars ongemak.”

ANGST?

Hebben de vrouwen, door wat zij hebben meegemaakt, dan nooit angst voor de dood gehad? Nooit, zeggen ze bijna in koor. “Als ik overlijd, ga ik naar de hemel en dan ben ik weer bij mijn man en ouders”, zegt Tieland. “Het wordt alleen maar beter.” Claassens zegt in de coronaperiode diverse ziekenzegeningen te hebben gegeven. “De zegen vond ik belangrijker dan het risico op besmetting en eventueel de dood.” Bovendien geeft ze bewoners die angstig zijn voor de dood altijd hetzelfde advies: aanvaard wat je overkomt.

HOOP BEZOEKJES

Voor de parochie in Voorburg zit de 100-jarige Tieland in de werkgroep Missie, Ontwikkeling, Vrede (MOV). Als er soep

‘Wat je overkomt,
versterkt je.
Daar helpt God je bij’

verkocht moet worden, dan wordt Tieland achter de kassa gezet. Want dan weet de parochie: zij zorgt dat die kassa met extra donaties wordt gevuld. Daarnaast zet Tieland zich in als lector tijdens de maandelijkse vieringen in De Mantel. Iets dat ze ook met veel liefde doet.

BEZOEKJES

De Voorburgse brengt daarnaast met haar persoonlijkheid al jaren hoop bij medebewoners. “Ik bezoek hier in huis mensen die eenzaam zijn of zin hebben in een praatje. Ik ga zo nu en dan met mijn Rolls-Royce een aantal bewoners langs. Om een potje te rummikuppen of samen het journaal te kijken. Pas om 21:00 uur ben ik op mijn eigen kamer en kan ik zelf mijn dagelijkse wijntje drinken. Door mijn bezoeken hoor ik ook wat er leeft, want ik ben lid van de cliëntenraad. Zo snijdt het mes aan twee kanten.” ■

De Mantel

De Mantel is een woonzorgcentrum in Voorburg dat zorg biedt aan mensen met dementie of lichamelijke klachten. Het woonzorgcentrum is onderdeel van Florence. De naam “De Mantel” verwijst naar de katholieke wortels van het huis. Sint Maarten (316-397) deelde als soldaat zijn mantel met een arme naakte man die hij bij een stadspoort van Amiens ontmoette. De term “mantelzorgers” is ontleend aan de mantel van Sint Maarten. De bewoners van het huis zijn voor het merendeel katholiek of protestant. De samenstelling weerspiegelt de wijk waarin het huis gevestigd is. In 2024 vierde De Mantel op 11 november (de feestdag van Sint Maarten) het vijftigjarig jubileum. Op die dag werd in de Maartenszaal, die ook dienst doet als gebedsruimte, een icoon onthuld van Sint Maarten.

HEILIG JAAR: *Hoe leeft de hoop in u?*

Door bisschop Van den Hende

Vanwege het Heilig Jaar was bisschop Van den Hende uitgenodigd om te spreken op het mini-symposium 'de hoop in een ongenadige tijd'. Dit vond plaats op 6 juni in de H. Petruskerk in Roelofarendsveen. Dit is een samenvatting van de inleiding van de bisschop.

Uit de bijbel kennen we de aansporing: “Als Gods medewerkers sporen wij u aan: zorg dat ge zijn genade niet tevergeefs ontvangt. Hij zegt immers: Op de gunstige tijd heb Ik u verhoord, op de dag van het heil ben Ik u te hulp gekomen. Nu is er die gunstige tijd, vandaag is het de dag van het heil” (2 Korintiërs 6, 1-2). Dan gaat het over een tijd van genade, dankzij de liefde van Christus.

Een ongenadige tijd gaat over een periode waarin er veel is dat niet met Gods heil te maken heeft. Dat kan oorlog en strijd zijn. Dat kan persoonlijke ellende zijn en armoede. Het kan ook een periode zijn van ziekte en onzekerheid of zonder werk zitten.

BARMHARTIGHEID

“Ongenadig” wil ook zeggen dat mensen elkaar niet barmhartig tegemoet treden, maar met verwijten, met elkaar de maat nemen en ook steeds opnieuw afrekeningen houden. Je kunt steeds opnieuw in onze wereld twee kanten zien. In ongenadige momenten van oorlog en strijd zijn er toch ook mensen die elkaar genadig tegemoet treden. En waar mensen zich van God afkeren, is God vaak degene die zijn genade laat gelden, zijn barmhartigheid.

Dus er is hoop in een ongenadige tijd, omdat er ook altijd genade te vinden is. En waarom is er genade te vinden? Omdat God zich niet van onze wereld afkeert. En omdat mensen de genade van Gods liefde blijven ontvangen en door de Heer geïnspireerd de hoop doorgeven. Als je in een ongenadige tijd leeft, is het belangrijk dat je de hoop niet verliest. En als je zelf genadig wilt zijn, dan kan het alleen maar als de hoop bij je van binnen leeft en een plek heeft gekregen.

HET HEILIG JAAR LOGO

Op het embleem van het Heilig Jaar “pelgrims van hoop” staat het woord hoop heel centraal. Op het embleem zien we de Latijnse tekst van het motto “peregrinantes in spem”. Dat hebben wij in het Nederlands vertaald met “pelgrims van hoop”, maar letterlijk staat er: pelgrimerend op weg naar hoop. Het is een hele mooie thematiek.

Beeld: Bisdom Rotterdam

Aan de ene kant mogen we de hoop in ons hart bewaren. Maar aan de andere kant zijn we ook nog onderweg om de volheid van dat nieuwe leven te zien en te ontvangen.

HOUVAST

Er staan vier kleuren op het logo. Het zijn de vier windstreken, omdat de hoop waar wij uit mogen leven voor alle mensen bedoeld is. Hoop hou je niet voor jezelf, maar hoop mag je delen. In het embleem zien we een golf onder de figuren. Ons leven kent zijn ups en downs, er zijn deiningen, er zijn moeilijke momenten. En als je dan toch de hoop wilt bewaren of naar de hoop toe wilt leven, dan hou je elkaar vast in geloof. Het kruis in het logo is het kruis van onze Heer die gestorven en verzezen is, voor wie zelfs de dood niet het einde was.

Het kruis loopt aan de onderkant over in een anker. Het anker en hoop horen bij elkaar lezen we in de Heilige Schrift: “De hoop is het veilige en vaste anker van onze ziel. Zij dringt door binnen het heiligdom, waar Jezus voor ons als voorloper is binnengegaan” (Hebreeën 6, 19-20a). De hoop zorgt ervoor dat je niet wordt meegesleurd in ongenadige tijden, dat je niet ten onder gaat door ellende en tegenslag maar je in hoop mag vastklampen aan de Heer en ook aan elkaar. Dat geeft houvast, meer dan je misschien vermoedt of verwacht. ►

**'Hoop hou je
niet voor jezelf,
maar hoop
mag je delen'**

HOOP DOET LEVEN

Hoop is een woord dat we heel gauw gebruiken, maar niet altijd op dezelfde manier. Er zijn heel veel tegeltjes met spreuken over hoop. Soms is het een mooie spreuk: hoop doet leven. Een hele beroemde tekst is: zolang ik adem, heb ik hoop.

Hoop in christelijke zin is niet een soort volgehouden koppigheid: wat er ook gebeurt, ik geef niet op. Dat kost veel energie, maar is ook krampachtig. Hoop is ook niet zomaar een vorm van optimisme: het zit in mijn karakter, dat heb ik van mijn moeder. Want dan hangen hoop en optimisme heel sterk van onszelf af.

Christelijke hoop begint niet bij onszelf maar begint bij God, begint niet bij onszelf, maar begint bij de Heer die zijn leven voor ons heeft gegeven aan het kruis. Het is indrukwekkend als je elk jaar opnieuw de paasweek viert met elkaar en je staat stil bij Jezus' lijden. Eerst is het "hosanna" en dan "kruisig Hem". Jezus sterft aan het kruis en er wordt een steen gerold voor zijn graf, de hoop lijkt voorgoed verdwenen. Maar dat is toch niet het einde, want op Pasen komt de Heer opnieuw bij zijn leerlingen. Ze zien in zijn handen en zijn voeten de wonden van de spijkers en dan weten ze: Hij is het. Hij leeft.

'Er is genoeg dat ons kan brengen tot somberheid'

BIJ PIJN EN TWIJFEL

Christelijke hoop heeft te maken met Gods liefde voor ons en onze liefde voor Hem. Het gaat over vertrouwen, over geloof. Het is hoop die bij de Heer begint om vervolgens in ons hart ontvangen te worden. We zijn Kerk, omdat we samen de woorden van de Heer mogen horen en elkaar mogen bemoedigen tot hoopvolle mensen, ook in situaties van pijn en twijfel, want ook die dingen horen bij ons leven. Jezus die sterft aan het kruis heeft alle hoeken van de ellende gezien.

Mochten mensen in onze tijd hun angst niet durven loslaten of misschien geen woorden vinden voor hun strijd en voor hun pessimisme, dan is er de Heer die in alle hoeken van somberheid en van vertwijfeling zelf aanwezig is. Aan het kruis bidt Hij: mijn God, mijn God, waarom hebt U Mij verlaten? Het is een tekst uit psalm 22. Die psalm begint in mineur, maar eindigt uiteindelijk dat de Heer gedankt wordt voor zijn trouw en nabijheid.

Als je spreekt over een ongenadige tijd, ben je geen cultuurpessimist, want in onze wereld en in ons leven is genoeg dat ons kan brengen tot somberheid en tot pijn en lijden. Maar altijd mag je ook zeggen, in het licht van de christelijke hoop verbonden met de gekruisigde en verrezen Heer: er is ook genade, zelfs in een tijd van ellende.

"Wees altijd bereid tot verantwoording van de hoop die in u leeft", zegt de eerste Petrus brief (1 Petrus 3, 15). Hoe leeft die hoop in u? Heeft u voldoende hoop in uw hart? Heeft u voldoende contact met de Heer en met elkaar om die hoop steeds weer opnieuw op te bouwen en een teken van hoop te zijn? Als we in 'ongenadige tijden' door ons woord en onze aanwezigheid verantwoording afleggen van de hoop die in ons leeft en zo de relevantie van de liefde van Christus laten zien, kan dat heilzaam zijn voor veel mensen die wachten op een levensperspectief van liefde en hoop.

HET VERSCHIL MAKEN

Hoop begint in ons hart. Je kunt zelfs hoopvol blijven als je verdriet hebt. Je kunt hoopvol zijn in de wereld wanneer die ongenadig is. Je kunt hoopvol zijn als je beseft: ik kan het niet alleen. Want we mogen een Kerk van hoop zijn, die in de wereld staat als teken van hoop in Christus' Naam.

Onze hoop komt van de Heer. We kunnen die hoop voeden door ons bidden, door ons lezen in de Schrift, door de sacramenten te vieren en door elkaar in kracht van de Geest te inspireren en naar anderen toe te gaan. Hopen is ook een werkwoord. De Heer met zijn genade laat ons niet los en wij mogen getuigen van zijn liefde die sterker is dan de dood, die het verschil maakt in onze wereld. ■

Beeld: Bisdrom Rotterdam

Beeld: Bisdom Rotterdam

Tour of Faith: websites, apps en AI

Op 6 juli vond in de H. Josephkerk in Gouda de laatste Tour of Faith van het seizoen plaats. In zijn catechese sprak bisschop Van den Hende als opmaat tot gesprek over websites, apps, AI en boeken die kunnen helpen bij geloofsverdieping en om fake news te herkennen. De ontmoeting begon met een eucharistieviering. Pastoor Dick van Klaveren (parochie Sint Jan de Doper) concelebreerde. Het nieuwe seizoen van Tour of Faith voor jongeren (16-30 jaar) start op 28 september. Kijk voor data en locaties in de agenda op bisdomrotterdam.nl.

Nationale Bedevaart Brielle

Zo'n 800 mensen kwamen op 12 juli naar het heiligdom van de Martelaren van Gorcum in Brielle. De Nationale Bedevaart was een dag van gebed en ontmoeting rond het thema: pelgrims van hoop. "Een bedevaart is aan de ene kant een oefening van geloof en van devotie. Maar het is ook een leerschool, wanneer wij de martelaren zien en in herinnering roepen wat hun getuigenis betekent", zei bisschop Van den Hende in zijn homilie. "De hoop van de martelaren is de hoop van de Kerk. En de kracht en de oorsprong daarvan is Christus zelf. Dat maakte de martelaren sterk genoeg om hun leven te geven, omdat ze geloofden in het eeuwig leven."

Beeld: Vincent Kok

Beleidsverslag bisdom Rotterdam

Voor de zomer is het Beleidsverslag 2024 van het bisdom Rotterdam verstuurd met onder meer kerncijfers van het bisdom, een financiële paragraaf, en informatie van de Diocesane Caritas Instelling (DCI), Vronesteyn en het heiligdom van de HH. Martelaren van Gorcum.

Beeld: Bisdom Rotterdam

Bisschop zegent katholieke basisschool

Op 11 juli was bisschop Van den Hende gevraagd om een nieuwe school in te zegenen in Langeraar: Katholieke Basisschool Aeresteijn (kindcentrum De Poel). Het nieuwe schoolgebouw ligt naast de H. Adrianuskerk in Langeraar (parochiefederatie HH. Clara en Franciscus), waar ook de oude school stond.

Beeld: KatholiekLeven.nl

Nieuwe bisschop voor Groningen-Leeuwarden

Op 7 juli werd bekendgemaakt dat paus Leo XIV de Utrechtse priester Mgr. Ronald G.W. Cornelissen heeft benoemd tot zesde bisschop van Groningen-Leeuwarden. Zijn bisschopswijding vindt plaats op zaterdag 11 oktober in de kathedraal in Groningen.

'Pausmis': halverwege het Heilig Jaar

Op 29 juni werd de zogeheten 'pausmis' gevierd, op het hoogfeest van de apostelen Petrus en Paulus, in de H. Jacobus de Meerdere Kerk in Den Haag, de stad waar de nuntiatuur is gevestigd. Het was de eerste 'pausmis' na de verkiezing van paus Leo XIV en ook de eerste keer dat Mgr. Speich hier als nuntius bij aanwezig was. Hij volgde Mgr. Paul Tschang In-Nam op die in februari 2025 afscheid nam en met emeritaat ging.

Kiezen voor DE KERK

Door Celine Timmerman

Waarom kiezen mensen op latere leeftijd voor de Katholieke Kerk? In Kiezen voor de Kerk vragen we het aan recent verwelkomde kerkttoetreders. Deze keer Chiara Lovisa (20).

Chiara Lovisa:

'Ik hoop dat ik mag groeien, nooit stop met leren en denken over het geloof'

Hoe ben je met het geloof in aanraking gekomen?

“Op mijn achttiende had ik een heupoperatie. Ik ben geboren met heupdysplasie en daarna is mijn heup niet goed ontwikkeld. Die werd weggehaald en ik kreeg een heupprothese. Toen ik naar de operatiekamer werd gereden, weet ik nog dat ik heel sterk ervoer dat ik wilde bidden. Na het bidden, ervoer ik rust en gingen ze mij opereren. Na mijn revalidatie, dus toen ik weer kon lopen, heb ik een solo-trip naar Valkenburg gemaakt. Daar zag ik op het Vrijthof de stichting Jeugd met een Opdracht staan. Deze christelijke jongerenorganisatie wil het evangelie van Jezus Christus wereldwijd bekendmaken. Ik vroeg of ze ook iets in Rotterdam deden. Dat was niet het geval, maar ik werd gelinkt aan een vrouw in mijn woonplaats. Met haar heb ik toen een kerkentocht gedaan en allerlei soorten kerken bezocht. Ik ontdekte zo dat ik me bij de Rooms-katholieke Kerk het meest thuis voelde.”

Wat raakt je zo in het katholieke geloof?

“De hele geschiedenis, ik hou ervan. Dat het geloof al vanaf Petrus, door alle eeuwen heen, hetzelfde is gebleven. En dat we de grootste Kerk van de hele wereld zijn. Dat het niet zomaar bestaat omdat iemand het bedacht heeft. De traditie die erbij komt kijken, maakt het speciaal. Het heeft allemaal een betekenis en een doel.”

Ben je door je toetreding tot de Katholieke Kerk veranderd?

“Ik kijk veel meer om naar andere mensen. Ik heb minder snel een oordeel of mening. Ik laat anderen in hun waarde en focus op wat ik kan doen voor ze. Natuurlijk heeft het volwassen worden daar ook invloed op, dat realiseer ik mij. Maar hoe meer ik in de bijbel ging lezen, hoe makkelijker ik het vond om te weten naar wat voor een persoon ik wilde veranderen. En die persoon is hoe God het graag ziet.”

Wat heeft hetatholicisme tot nu toe toegevoegd aan je leven?

“Ik kan mij niet meer voorstellen zonder het katholieke geloof te leven. Direct na de kerkentour deed ik een Alpha-cursus

en de cursus voor de geloofsleerlingen erbij. Met Pasen deed ik mijn en eerste heilige communie en vormsel, ik was al gedoopt toen ik een jaar was. En op zondag ga ik naar de kerk. Als ik niet ga, heb ik heimwee. Ik studeer criminologie en ervaar meer rust tijdens het studeren en het studentenleven. Dat moet wel zijn aanwezigheid zijn.”

Hoe reageerde je omgeving op je bekering?

“Mijn familie had het wel verwacht omdat ik er zo mee bezig was. Mijn moeder is niet gelovig opgevoed, mijn Italiaanse vader en familie wel. Mijn tante gaat nu vaak met mij mee naar de kerk, dat vind ik echt heel erg leuk. Zij heeft mij ook de rozenkrans van mijn oma gegeven, die is mij heel dierbaar.”

Wat hoop je dat het geloof jou verder nog gaat brengen of zal geven?

“Ik ben eigenlijk al heel blij dat het zo is zoals het nu is. De rust die ik nu ervaar, dat is al mooi genoeg. Ik hoop wel dat ik mag groeien, nooit stop met leren en denken over het geloof. En het zou fijn zijn om meer gelovige leeftijdsgenoten te leren kennen. Dat we elkaar kunnen steunen, zodat we het niet alleen hoeven te doen. Het komt wel goed, ik maak me er geen zorgen over. God is bij die operatie aan mijn heup bij me geweest en dat is al het mooiste wat Hij mij kon geven. Alles wat nu nog erbij komt, is extra.” ■

Voor mensen die naamloos

Sinds drie jaar is Rutger van Breemen pastoraal werker in de Christoffelparochie in Capelle a/d IJssel e.o. Daarnaast is hij werkzaam in het buurtpastoraat in de meest kwetsbare wijken van Utrecht. Welk lied hem hoop geeft? Rutger van Breemen kiest op die vraag het lied 'Voor mensen die naamloos'.

Door Jolanda de Wolf

De tekst van het lied 'Voor mensen die naamloos' draagt voor mij heel sterk de christelijke boodschap in onze moderne tijd uit", steekt Van Breemen van wal. "In onze huidige tijd zien we in het nieuws veel mensen voorbij komen die naamloos blijven. We kennen allemaal de namen van wereldleiders zoals Trump. Maar wereldwijd is er onnoemelijk veel lijden van mensen die naamloos blijven."

VERHAAL

"Ook in mijn werk in het buurtpastoraat ontmoet ik mensen die vaak een naamloos bestaan leiden. De mensen staan dan bekend onder de noemer van een probleem. Iemand is werkeloos of verslaafd. Maar niemand ziet wie ze zijn. Vanuit het buurtpastoraat proberen we de boodschap uit te dragen: jouw bestaan doet ertoe."

"Hoe we dat doen? Heel basaal: we lopen in de buurt rond; zonder agenda, zonder kantoor. Hier zijn wij nu degenen die over een drempel heen moeten; ik ben degene die over straat dwaalt. We hebben aandacht en tijd voor het hele verhaal van de mens. Het is mooi als mensen bij ons op verhaal kunnen komen.

Dat begint met een simpel: 'Goh, hoe is het nou?' Soms hebben mensen wel vijf of tien gesprekken nodig om te vertellen wat ze eigenlijk willen delen. Dan kom je bij wat de mensen echt ten diepste bezighoudt."

Beeld: Bisdrom Rotterdam

Het lied 'Voor mensen die naamloos' - de titel is afgeleid van de openingszin - is te vinden in Gezangen voor Liturgie (nummer 644). De tekst is van dominicaan Henk Jongerius, Jan Raas schreef de melodie. Opvallend aan de melodie is het metrum. Meestal kent een lied één enkele maatsoort, bijvoorbeeld een driekwartsmaat. Soms is er een wisseling van

maatsoort in een lied te vinden, maar hier wisselen de driekwartsmaat, tweekwartsmaat en vierkwartsmaat elkaar voortdurend af. De maat volgt op deze manier perfect passend de klemtonen van de woorden, die op onregelmatige momenten vallen. Hierdoor 'sprekt' de tekst. Het is alsof er op toon verteld wordt.

WISSELWERKING

Van Breemen: "Het lied heb ik veertien jaar geleden leren kennen, zingend in een jongerenkoor. De melodie vind ik heel krachtig. Deze draagt de boodschap van het lied. Nog steeds neem ik het lied graag op in de liturgie als ik voorga in vieringen in de Christoffelparochie. Ik geloof erg in de verbinding tussen vieren en dienen en precies dat spreekt uit dit lied. Het is een wisselwerking; een wisselwerking tussen de horizontale en verticale balk van het kruis. De mooiste plek in de viering voor het lied vind ik dan ook direct na de voorbede. Want met de voorbede breng je de noden van de wereld naar het altaar. En als we aan het eind van de viering weggezonden worden, nemen we de genade van de viering mee terug de wereld in. Daar zijn we als Kerk nadrukkelijk toe geroepen." ■

1. Voor men-sen die naam-loos,
 kwets-baar en weer-loos door het le - ven gaan:
 ont - waakt hier nieuw le - ven: wordt kracht ge -
 ge - ven: wij krij - gen een naam.

Tekst: Henk Jongerius
 Muziek: Jan Raas

Luister het lied online

Lees – Kijk – Luister – Proef

BOEK Kerkelijke Documentatie

In een nieuwe uitgave van Kerkelijke Documentatie komen drie bijzondere teksten uit de laatste jaren van paus Franciscus bij elkaar. Het betreft thema's die hem na aan het hart lagen als geloof en vertrouwen, hoop en liefde. Daarmee vormen ze samen een indrukwekkende nalatenschap van paus Franciscus die op 21 april 2025 overleed. Prijs: € 20 - plus verzend- en behandelkosten. Bestellen kan via rkkerk.nl, zoek op 'kerkelijke documentatie'.

BOEK Geroepen tot vrijheid

Het best bewaarde geheim ter wereld is misschien dat het in de Katholieke Kerk over vrijheid gaat. Hoe word je vrij, vrij om echt lief te hebben? In zijn boek 'Geroepen tot vrijheid' schrijft pastoor Rochus Franken (parochie H. Augustinus) over hoe de eerste christenen vanuit vrijheid leefden en hoe wij dit kunnen doen in de eenentwintigste eeuw. Ons ego of 'dikke ik' moet een beetje afvallen, zegt de auteur, willen we echt vrij worden. Het boek geeft hier praktische tips voor. Prijs: € 17,99. Bestellen kan via Adveniat (Jongbloed Media).

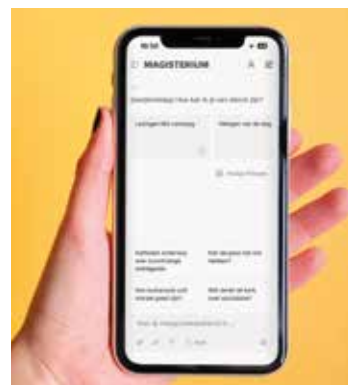

BOEK Hoe zit dat met die christelijke God?

In dit boek verkent Jacques van Bijsterveld geloofsvraagstukken zoals: Bestaat God? Wat is geloven eigenlijk? Kan geloof samengaan met wetenschap? Het boek neemt de lezer mee op een ontdekkingsstocht naar de christelijke waarheid. De auteur is wiskundig ingenieur en heeft als catechist vijftientig jaar ervaring met onder meer het leiden van bijbelse gespreksgroepen en de Alpha-cursus. Prijs: € 27,50. Bestellen kan via boekscout.nl

VIDEO Mini-bedevaart naar Sint Jeroen

Vanwege het Heilig Jaar "pelgrims van hoop" waren pelgrims uitgenodigd om op 28 juni naar de Sint Jeroenskerk in Noordwijk te komen. De 'mini-bedevaart' werd geïnitieerd door een aantal parochianen in samenwerking met Palliam (parochie Sint Maarten). "De openingsviering op 29 december van het Heilig Jaar in de kathedraal in Rotterdam was heel bijzonder. Hier moeten we wat mee in onze eigen parochie, zeiden we tegen elkaar", vertelt Gianni van Meijl in de video van katholiekleven.nl.

ONLINE

Magisterium.com

Wie online informatie zoekt over de katholieke leer, geschiedenis en theologie kan daarvoor terecht bij chatbot Magisterium.com. Algemene AI's (artificiële intelligentie) maken gebruik van het hele internet, inclusief onnauwkeurige en bevooroordeelde bronnen. Magisterium leert uitsluitend van een database van gezaghebbende katholieke bronnen, zoals de catechismus, pauselijke encyclieken en conciliedecreten, de bijbel, teksten van kerkvaders, Thomas van Aquino en Augustinus. Antwoorden bevatten specifieke citaten en links naar de bronnen.

Scan de QR-code of ga naar tussenbeide.nl

Abdijbier Rolduc

In de abdij van Rolduc in Kerkrade wordt sinds 2015 weer 'tussen de kloostermuren' gebrouwen. Sinds kort staan er zelfs nieuwe brouwketels en is het brouwgilde uitgegroeid tot serieuze brouwerij.

Door Fedor Vogel

De geschiedenis van de Abdij Rolduc begint in 1104 als een jonge priester, Ailbertus van Antoing, het klooster van Doornik verlaat, met de opdracht om in het gebied waar nu Kerkrade ligt een abdij te stichten. In 1106 begint de bouw van de crypte en worden de fundamenteën voor de toekomstige kloosterkerk gemaakt. De abdij wordt eerst Kloosterrade genoemd en vanaf de 18e eeuw wordt de naam voor het klooster Rolduc.

In 1146 had de abdij al een eigen brouwerij. De toenmalige bewoners van de abdij, de Augustijner koorheren, brouwden hun bier uitsluitend voor eigen gebruik. In 1796, met Napoleon aan de macht, wordt de abdij door de Fransen opgeheven. Na de Franse tijd kreeg de Luikse bisschop Van Bommel Rolduc in eigendom. Hij vestigt er het seminarie van Luik en een aantal scholen. Het kleinseminarie had toen een bakkerij en ook weer een brouwerij, zowel voor opleidingsdoeleinden als voor eigen consumptie. De brouwerij wordt echter rond 1920 stilgelegd.

De totale omvang van het huidige complex, met onder meer een seminarie en een congrescentrum, bedraagt nog altijd zo'n 31 hectare (circa 44 voetbalvelden). Rolduc behoort tot de belangrijkste religieuze monumenten in Limburg en staat op de lijst van 100 belangrijkste monumenten in Nederland. Nog steeds is in de abdij ook de priesteropleiding 'Grootseminarie Rolduc' gevestigd.

De dagelijkse leiding van het abdijcomplex is door de formele eigenaar, de bisschop van Roermond, na de restauratie in de jaren '70 overgedragen aan een directeur. De 'Stichting Brouwgilde Rolduc' mocht een prachtige ruimte, de voormalige wasruimte van de abdij, huren op het terrein van de abdij. Zo ontstonden verschillende smaakvolle abdijbieren. Sinds vorig jaar is het hobbymatig brouwen van het gilde omgezet in professioneel brouwen met een nieuwe installatie. De brouwerij met proeflokaal en bierwinkel is in het weekend open voor bezoek. ■

BIERTIP

Bier:

Abdijbier Rolduc Tripel – 9,0 % alc.vol.

Brouwerij:

Brouwerij Rolduc

De Proef:

Een tripel met aroma's van rijp geel fruit die terug komen in de smaak. De fruitige tonen gecombineerd met een licht-bittere afdronk brengen dit bijzondere bier mooi in balans.

In deze column schrijft Fedor Vogel over de zin en onzin rond abdij- en trappistenbieren. Fedor Vogel is uitgever en hoofdredacteur van Bier! magazine, Brouw! magazine en Bierradio.nl. Hij is al sinds zijn jeugd actief binnen de Kerk en op dit moment bestuurslid van de H. Theresia van Ávila-parochie in katholiek Drechtsteden.

ZOMERKAMPEN: *Een bijzondere week*

Door Daphne van Rosendaal

Al vele jaren organiseren vrijwilligers de Zomerkampen van het bisdom Rotterdam voor kinderen, tieners en jongeren. Dit jaar werden ze gehouden van 20 t/m 26 juli, in de eerste week van de zomervakantie. De kampen vonden voor het eerst plaats op één gezamenlijke locatie in een scoutinggebouw in Gemert (Noord-Brabant).

Op zondag 20 juli kwamen alle deelnemers aan de Zomerkampen aan voor een hele week met sport en spel, samen bidden en momenten van catechese en geloofsgesprek. Op woensdag 23 juli bezocht bisschop Van den Hende de Zomerkampen. Een dag eerder bezocht de bisschop ook het Willibrordkamp in Vierhouten (Gelderland), dat werd georganiseerd door parochie Maria Sterre der Zee.

ONDER DE INDRUK

“Ik ben erg onder de indruk van de inzet en de gezamenlijke inspanning van de kampleiding om deze week voor de deelnemers zo goed mogelijk te laten verlopen. Zij delen als kampleiding samen de verantwoordelijkheid en doen dat vanuit hun eigen overtuiging en verbondenheid met de Kerk”, zegt bisschop Van den Hende als hij op bezoek

is. “Ze maken dagen in hun vakantie vrij om hier te kunnen zijn en zetten op een bijzondere manier hun talenten in.”

VAKANTIE

Anneke Donkers ondersteunt de Zomerkampen vanuit het bisdom, als coördinator diocesane activiteiten. Ook zij vindt de inzet van de jongeren die vrijwilliger zijn op de kampen bijzonder. “In 2024 zijn de Elisabeth certificaten uitgereikt aan vrijwilligers van diaconale initiatieven in het bisdom. Daar waren de Zomerkampen ook bij als diaconale inzet voor de jongere generaties.”

Ze heeft de voorbereidingen gezien en meegemaakt en ziet deze week hoe de deelnemers genieten. “Voor een aantal van hen is dit een extra vakantie in de zomerperiode, waar ze met leeftijdgeno-

ten het geloof delen. En voor andere kinderen is dit het enige uitje in de zomervakantie. Dus het is heel bijzonder om ze te zien genieten van deze mooie week.”

ANDERS DAN ANDERS

Omdat de kampen dit jaar op één locatie zijn, is het wel “anders dan anders” zegt Sander van Maanen. Hij helpt al tweeëntwintig jaar mee en is samen met diaken Ronald van Berkel hoofdleiding van het jongerenkamp. “In al die jaren heb ik nog niet eerder zo’n grote verandering meegemaakt als dit jaar, met de drie kampen op één locatie”, zegt hij.

De kinderen, tieners en jongeren zijn ingedeeld in eigen leeftijdsgroepen. Met die groep trekken ze de hele week op en gaan ze in sport en spel met elkaar de competitie aan. Iedereen maakt gebruik van

Beelden: Bisdom Rotterdam

dezelfde spelmateriaal en van dezelfde ruimtes. Sander: "Uit sommige gezinnen zijn er drie kinderen die mee zijn op kamp, elk in een verschillende leeftijd. Eerst zaten die op verschillende locaties en nu samen. Het is niet beter of slechter, denk ik. Het is gewoon anders."

EEN MOOIE WEEK

"Er gaat deze keer zeker wat extra energie zitten in het onderling afstemmen", ziet ook Anneke. "Maar het gaat gewoon heel goed. Iedereen gaat voor hetzelfde: zorgen dat de deelnemers een mooie week hebben." Sander: "De nieuwe opzet is belangrijk voor de toekomst van de kampen." Anneke: "We hebben enkele keren moeite gehad om een goede locatie te vinden voor elk van de drie kampen. Ook is het aantal deelnemers kleiner dan bijvoorbeeld tien jaar geleden, waardoor je met de groep ook op één locatie terecht kunt."

'Goede vragen en antwoorden helpen ons verder op de weg van ons geloof'

Helpt u mee?

De zomerkampen worden mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van de DCI (Diocesane Caritas Instelling). Wilt u ook een gift doen? Ga naar bisdomrotterdam.nl/zomerkampen

BEZOEK BISCHOP

Er zijn dit jaar zestien kinderen die deelnemen, twintig tieners, twintig jongeren, zeventien kampleiders en twee diakens en een priester als leiding. In totaal 76 mensen en dat is vergelijkbaar met vorig jaar. De deelnemers gaan in groepen in gesprek met de bisschop. Hij beantwoordt vragen als: Waarom wilde u priester worden? Vindt u het leuk om bisschop te zijn? En ook inhoudelijke vragen als: Wanneer Jezus terugkomt op de aarde, hoe zal dat dan zijn?

Ook vieren zij samen met de bisschop de eucharistie in het gebouw van de scouting, waar een tafel als altaar dient met een altaarsteen en een kruis, kaarsen branden en de stoelen netjes in rijen zijn gezet. In zijn homilie zegt de bisschop dat het goed is om vragen te stellen om je te verdiepen in het geloof.

GOEDE VRAGEN

"Goede vragen en antwoorden helpen ons verder op de weg van ons geloof. Ik ben blij met jullie vragen van vandaag. Het waren mooie vragen. Er zullen steeds nieuwe vragen zijn in je leven. Blijf ze stellen en luister goed en probeer ant-

woorden te vinden. Waarom is Gods liefde zo belangrijk voor mij? Waarom geeft God mij steeds een nieuwe kans? Wat wil Hij dat ik doe met mijn leven? Ik hoop dat jullie zo met Jezus op weg blijven gaan en elkaar ook vasthouden op de weg van het geloof. En als we de eucharistie vieren wordt die band met de Heer en met elkaar opnieuw sterker gemaakt."

GEWELDIG

"Het is geweldig dat de Zomerkampen er zijn", zegt de bisschop na afloop. "Veel kinderen gaan verder niet op vakantie of even weg. Naast de leuke dingen die ze deze week delen, weten ze zich ook gesteund in hun geloof. Je merkt dat ze hun hart openstellen voor elkaar en voor het gebed."

De Zomerkampen stonden in het teken van het thema hoop: hoop die je ontvangt en die je door mag geven aan anderen. Daarmee sloten de Zomerkampen aan bij het thema van het Heilig Jaar 2025: pelgrims van hoop. Elke leeftijdsgroep had zijn eigen leidingteam, waarbij de diakens en priester gezamenlijk verantwoordelijk waren voor de geestelijke verzorging in de groepen. ■

Hoop: Een engel bij Petrus

Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) beschouwt het Woord van God als een schatkamer die we als gelovige mensen telkens opnieuw moeten openen.

Door diaken Vincent de Haas (Katholieke Bijbelstichting KBS)

In Rome staat een kerk die San Pietro in Vincoli (in het Nederlands: Petrus' banden) heet. Daar worden de ketenen bewaard die Petrus aan had toen hij in Jeruzalem in de gevangenis zat. Ook de ketenen van zijn gevangenschap in Rome liggen daar.

IN DE GEVANGENIS

Aan het eind van het Johannes-evangelie zegt Jezus al dat Petrus door anderen omgord zal worden (Johannes 21, 18-19). Hij volgt Jezus dan ook in alles. Zoals Jezus gevangen genomen is, zo wordt Petrus (minstens) twee keer gevangen gezet. In Rome loopt zijn gevangename uit op de kruisdood. Bij zijn gevangenschap in Jeruzalem is dat nog niet het geval.

We lezen in het boek Handelingen over Petrus in de gevangenis in Jeruzalem. Naast Petrus is ook Paulus een hoofdrolspeler in het boek Handelingen. Ook Paulus wordt gevangengenomen in Jeruzalem. Omdat deze een Romeins geboortebewijs heeft, kan hij een beroep doen op de keizer. Op basis daarvan wordt Paulus naar Rome gezonden. Daar zal hij zijn dood vinden. We kennen in Rome de kerk Paulus-buiten-de-muren. Daar is hij ter dood gebracht, daar ook is hij begraven.

ROME

Paulus volgen we in het boek Handelingen tot in Rome. Maar Petrus niet. Hij verdwijnt als het ware uit het verhaal van Handelingen.

Maar uit andere bronnen weten we dat ook Petrus naar Rome gaat. De engel die Petrus te hulp komt, redt hem zodat ook hij, net als Paulus, tot in het centrum van het Romeinse Rijk zal geraken.

BEVRIJDING

Maar er is nog een andere verband in dit verhaal verborgen. Het zijn de dagen van het ongedesemde brood; het is Pesach (Pasen). Het verhaal grijpt terug op de bevrijding van het Joodse volk uit Egypte. Er is licht in de gevangenis, zoals een wolk van vuur in Egypte vooruit ging (Exodus 14, 24). "Doe je gordel om en trek je sandalen aan", zegt de engel. Dat klinkt als de opdracht in Egypte: omgord uw lendenen, uw sandalen aan en uw staf in de hand (Exodus 12, 11). Zo gaat het volk van God de bevrijding tegemoet. Zo ook hier.

DE KETENEN VAN DE DOOD

Er is nog een derde parallel. Petrus ligt te slapen en de engel maakt hem wakker. We mogen slapen verstaan als: de doodsslaap. En wakker worden als: doen verrijzen. De engel die bij het graf van Jezus de opstanding verkondigt, laat hier Petrus opstaan uit de dreigende dood. De ketenen die loskomen, symboliseren de ketenen van de dood. De engel in Handelingen 12 is een bevrijdende engel die de opstanding verkondigt. Petrus denkt eerst dat hij een visioen beleeft. Maar wat hij verkondigd heeft over Jezus, namelijk dat Hij is verrezen uit de dood, mag hij nu zelf meemaken. ■

5 Terwijl Petrus in de gevangenis zat, werd door de Kerk vurig voor hem tot God gebeden. **6** In de nacht voordat Herodes hem wilde laten voorleiden, lag Petrus met twee kettingen vastgebonden te slapen tussen twee soldaten, terwijl ook voor de poort van de gevangenis wacht werd gehouden.

7 Opeens stond een engel des Heren bij hem en was de cel hel verlicht. Hij stootte Petrus in de zij, wekte hem en sprak: "Sta vlug op." Meteen vielen de kettingen van zijn handen.

8 Vervolgens zei de engel: "Doe uw gordel om en bind uw sandalen onder." Petrus deed het. De engel hernam: "Sla uw mantel om en volg mij." **9** Hij ging mee naar buiten zonder nog te beseffen dat het werkelijkheid was wat de engel deed; hij meende een visioen te zien.

10 Zij passeerden de eerste en de tweede wacht en kwamen aan de ijzeren poort die toegang gaf tot de stad; deze ging vanzelf voor hen open. Zij traden naar buiten, liepen een straat ver en eensklaps was de engel verdwenen. **11** Toen kwam Petrus tot zichzelf en zei: "Nu weet ik zeker, dat de Heer zijn engel heeft gezonden en mij heeft ontrukkt aan de macht van Herodes en alles wat het volk der Joden verwachtte."

Handelingen 12, 5-11
Rkbijbel.nl

HET KATHOLIEKE SOCIALE DENKEN:

Van Leo XIII naar Leo XIV

Door Theo Salemink

Paus Leo XIV verwijst met zijn naam naar het katholiek denken over sociaaleconomische kwesties. Zijn naamgenoot Leo XIII publiceerde in 1891 de eerste grote sociale encycliek Rerum novarum.

Tot het einde van de negentiende eeuw heerste in het katholieke milieu een grote huiver tegenover de modernisering van de Europese samenleving. Men zag er een nieuwe vorm van 'heidendom' in. In twee grote encyclieken werd deze huiver onder woorden gebracht: *Mirari vos* (1832) en *Quanta cura* (1864), met daaraan gehecht de *Syllabus errorum*, een lijst van dwalingen.

PAUS LEO XIII

Door het pontificaat van paus Leo XIII (1878-1903) verandert de toon. Op 15 mei 1891 publiceert hij de eerste sociale encycliek. De beginwoorden bevatten

een programma: Van de nieuwe dingen, in het Latijn: *Rerum novarum*. Hiermee begint een nieuwe tijd. De Katholieke Kerk wil een eigen katholiek antwoord op de 'sociale kwestie' ontwikkelen.

De kerkelijke leiding kiest voor een katholieke sociale beweging. Arbeiders hebben recht zich in een katholieke vakbond en/of standsorganisatie te verenigen, zij hebben recht op een rechtvaardig loon en op veiligheid en gezondheid. Staking als noodmaatregel wordt niet uitgesloten. Er komt ook aandacht voor scholing en opleiding, voor verzekering bij

ziekte, steun aan nabestaanden, oprichting van coöperaties en sociale wetgeving. Diaconie krijgt zo een institutioneel-politiek gezicht. Zo ontstaat een optie voor een 'derde weg' tussen kapitalisme en socialisme.

'BEELD VAN GOD'

Katholieke intellectuelen van uiteenlopende signatuur hebben getracht om dit concept van een 'tussenweg' tussen twee uitersten ook theoretisch te onderbouwen. Zij doen daarbij allen een beroep op Thomas van Aquino. De katholieke traditie benadrukt de 'onkrasbare' waarde van de menselijke persoon. Die is volgens het paradijsverhaal geschapen naar het 'beeld van God' (*imago Dei*), maakt deel uit van de 'mensenfamilie' (*familia Dei*), en is waar ter wereld ook gelijkwaardig, ongeacht klasse, sekse, 'ras' of religie.

CONCRETE TOEPASSING

Vanuit dit elementaire principe worden in de loop der tijd steeds wisselende actualiseringen 'bedacht', afhankelijk van de concrete omstandigheden van het moment. In tijden van grote sociale ongelijkheid en armoede wordt een 'rechtvaardig loon' verdedigd: voldoende om te voorzien in de basisbehoeften van zichzelf en de naasten waarvoor men verantwoordelijk is - aanvankelijk met alleen de man als kostwinner, later ook de vrouw. In tijden van economische

Beelden: Bisdome Rotterdam

crisis wordt de verantwoordelijkheid van de overheid sterker beklemtoond: om een 'schild voor de zwakken' te zijn en de economie te sturen en te corrigeren. En als het kolonialisme ten einde komt wordt het 'recht op leven' van de volkeren in de Derde Wereld verdedigd, net zo goed als het recht van toekomstige generaties op een duurzame aarde. Na de Tweede Wereldoorlog wordt ook gesproken over het 'recht' van natuur en milieu.

WINTERJAS

Tussen de twee wereldoorlogen ontwikkelde zich een originele, Amerikaanse variant van het katholieke sociale denken: midden in het hart van het westerse kapitalisme. Hier duikt de naam John Ryan op (1869-1945). De nieuwe Amerikaans-Peruaanse paus Leo XIV zal bekend zijn met deze Amerikaanse traditie. John Ryan probeerde de visie van Thomas van Aquino en van de sociale paus Leo XIII toe te passen op de grote crisis van het kapitalisme van zijn dagen.

Hij gebruikte een mooie metafoor: in de economie gelden empirische wetten, maar dat betekent nog niet dat de mens alle effecten van die economische wetten

als een natuurramp over zich heen moet laten komen. Mensen hebben immers ook een paraplu tegen de regen en een winterjas tegen de sneeuw uitgevonden. Zo kunnen en moeten mensen ook actief ingrijpen in het economisch proces om bepaalde asociale gevolgen te voorkomen. Voor zo'n interventie is een criterium nodig dat zichzelf onttrekt aan de 'wetten' van de economie, een criterium van buiten: een moreel uitgangspunt - sociale ethiek dus.

RECHT OP LEVEN

Boven alles staat de absolute ethische eis dat in de 'vitale behoeften' van alle mensen voorzien moet worden - ieder mens heeft een recht op leven. Daarmee volgt hij de oude visie van Thomas van Aquino en de nieuwe visie van Leo XIII: het recht op leven op basis van de mens als imago Dei gaat vooraf aan alle andere criteria. Hij spreekt over een sociaal minimum: een reeks 'basisbehoeften' die vervuld moeten zijn wil een mens volwaardig in de maatschappij kunnen functioneren. Het gaat dan om voedsel, kleren, woning, gezondheid, basiscomfort, verzekeringen, recreatie, sociaal verkeer, onderwijs en kerkklidmaatschap. Hij spreekt over een recht op een fatsoenlijk levenspeil.

MENTALE VERANDERING

Na de Tweede Wereldoorlog wordt het idee van een eigen katholieke maatschappijleer en eigen katholiek economisch model (corporatisme) losgelaten. De nieuwe katholieke oriëntatie breekt geheel door op het Tweede Vaticaans Concilie, met name in de constitutie *Gaudium et spes* (1965). De Katholieke Kerk pleit niet langer voor een aparte 'katholieke economie', maar voor een mentale verandering van de gelovigen, die, indirect, een sociale verandering van de samenleving kunnen veroorzaken.

DE UITDAGING VOOR PAUS LEO XIV

Paus Leo XIV plaatst zich met zijn naam nadrukkelijk in de recente traditie van katholiek denken over sociaaleconomische vraagstukken: van Leo XIII naar Leo XIV. Maar de sociale kwestie waarmee de nieuwe paus geconfronteerd wordt is anno 2025 anders dan in 1891. Destijds ging het om de gevolgen van de industriële revolutie. Nu gaat het om een sociale kwestie die mondiaal is, die met armoede en migratie te maken heeft, met vrede en veiligheid, maar ook met de bedreiging voor natuur en milieu, en met de kwetsbare positie van armen wereldwijd. Een actuele uitdaging voor paus Leo XIV. ■

Beeld: Adveniat

*Lees het hele artikel in: Vrede zij met u!
Een kennismaking met paus Leo XIV.
Red. Anton ten Klooster en Leo Fijen (2025)*

Vraag & Antwoord

Wat is nodig voor (duurzame) vrede?

'Vrede is veel meer dan de afwezigheid van oorlog'

Vrede laat Ik u na, mijn vrede geef Ik u" (Johannes 14, 27). Deze woorden worden tijdens iedere eucharistieviering pal voor de vredeswens uitgesproken. Het is een bijzonder moment: de eucharistie, het sacrament van de eenheid, benadrukt dat het Jezus is die de vrede, de eenheid brengt. En wij ontvangen het sacrament op een waardige wijze wanneer wij ook instrument van eenheid en vrede willen zijn. De eerste stap is dan je naaste ook daadwerkelijk vrede te wensen.

Wat is vrede? Vaak hoor je mensen zeggen: er is vrede wanneer er geen oorlog of een conflict is. Dat is ten dele waar. Maar vrede is veel meer dan de afwezigheid van oorlog of een oorlogsdreiging. Vrede is de weg gaan van Christus, de weg van liefde en rechtvaardigheid, de weg van het bouwen aan een beschaving van liefde, opdat ieder mens gelukkig kan zijn in Gods goede schepping en ordening.

Waar deze ordening geweld wordt aangedaan, komt de vrede onder druk te staan. Wanneer mensen onrechtvaardig worden behandeld, of gebruikt worden als middel tot een doel, wordt de vrede verstoord. Paus Franciscus wees er voortdurend op dat daar waar de vrede wordt verstoord de kans op een (gewapend) conflict alleen maar toeneemt. Veel brandhaarden in de wereld zijn voortgekomen uit die verstoring van de vrede.

Toen paus Leo XIV, direct na zijn keuze tot paus op 8 mei, de mensen op het Sint-Pietersplein begroette, deed hij dat met de woorden "Vrede zij u!", woorden van Christus na zijn verrijzenis. En kort daarna, op 11 mei in zijn eerste zondagsgebed, riep hij wereldleiders op zich in te zetten om alle oorlogen te beëindigen: "Ga met elkaar praten en zorg voor een duurzame oplossing van deze conflicten."

Als christen zijn we geroepen bringers van vrede te zijn, zoals de verrezen Heer zijn leerlingen de vrede bracht. Dat betekent op de eerste plaats dat we waar conflict dreigt de weg van de vergeving en verzoening zoeken, dat we barmhartig willen zijn zoals onze Vader in de hemel barmhartig is. Maar het vraagt ook om gerechtigheid, om onbaatzuchtige zorg voor de medemens, om de zorg voor zijn waardigheid en zijn welzijn. ■

Diaken René de Weerd

René de Weerd is diaken van het bisdom 's-Hertogenbosch
Hij vertaalde voor het bisdom Rotterdam de DOCAT en het DOCAT Werkboek
www.docat.nl

VITALITEITSTOETS:

Een gedeelde visie voor de toekomst

Het bisdom ontwikkelde een Vitaliteitstoets voor parochies. Dankzij de financiële ondersteuning van een fonds kon voor de jaren 2024-2025 een theologisch en pastoraal geschoolde projectmedewerker worden aangenomen (drs. Lizzy Beenhakker) om parochies te begeleiden bij het proces.

Inmiddels zijn in veel parochies de gesprekken gestart die nodig zijn om samen de Vitaliteitstoets in te kunnen vullen: gesprekken in en met de parochielocaties, pastorale teams en parochiebesturen. Ook hebben verschillende parochies dit proces al afgerond met een gesprek met de bisdomstaf.

In het afrondende gesprek van de parochie met de bisdomstaf worden conclusies gedeeld en gezamenlijk vastgesteld hoe vitaal een parochie is, met het oog op de drievoudige kerkelijke zending van vieren, leren en dienen. “Ons geloof brengt ons samen in onze kerken, en van daaruit worden wij als gelovigen de wereld in gezonden. Maar dat kan niet zonder voldoende vitaliteit”, zei vicaris-generaal Van Deelen destijds toen hij namens de bisschop de parochiebesturen in het bisdom uitnodigde om na te gaan denken over de vitaliteit.

SAMEN OP WEG

Het traject van het invullen en bespreken van de vragen van de Vitaliteitstoets is een

proces van samen op weg zijn, als parochie én als parochie met het bisdom. Het is een synodaal proces van gezamenlijke onderscheiding, waarbij conclusies niet op voorhand vastliggen. Het gaat erom te komen tot een in gezamenlijkheid vastgestelde en gedeelde visie op het heden en de mogelijkheden voor de toekomst.

De bisdomstaf constateert dat samen werken aan het traject van de Vitaliteitstoets in de verschillende geloofsgemeenschappen realiteitszin brengt, kritische reflectie en ook het enthousiasme dat nodig is om een Kerk te kunnen zijn die werk maakt van haar missie. Ook wordt gevoeld en onderkend dat bisdom en parochies elkaar nodig hebben.

KERKELIJK LEVEN

In de gesprekken van parochies en het bisdom over de Vitaliteitstoets komt duidelijk naar voren dat de zondag als de dag van de verrijzenis in iedere parochie belangrijk blijft. Het kerkbezoek in Nederland is laag. Vanuit

de Vitaliteitstoets komt de wezenlijke vraag naar voren: zet in de realiteit van parochies de zondag werkelijk de toon voor de rest van de week?

Vragen die daarbij horen zijn: Kunnen parochies het vieren van de eucharistie op zondag stimuleren? Zijn parochies ter plaatse in hun omgeving op de andere dagen van de week ook concreet in staat om in geloof werk te maken van hun opdracht om te vieren (liturgie en gebed), te leren (catechese en geloofsgesprek), en te dienen (caritas en diaconie)? En op welke manieren kunnen in parochies meer mensen betrokken worden bij het gemeenschappelijk geloofsleven ter plaatse, van dag tot dag, ook waar het gaat om mensen uit de omgeving van de parochie die niet direct tot de geloofsgemeenschap behoren?

VERDERE VERDIEPING

Een aantal parochies is er inmiddels aan toe om vanuit de Vitaliteitstoets een verdere inhoudelijke en praktische visie te ontwikkelen, het kerkelijk leven te doordenken en te stimuleren, en de drievoudige zending van de Kerk te verdiepen en zichtbaar in praktijk te brengen. Dit sluit ook nauw aan bij de nog onder paus Franciscus verschenen instructie “De pastorale bekering van de parochiegemeenschap ten dienste van de evangeliserende zending van de Kerk” van de Romeinse Congregatie (nu Dicasterie) van de Clerus (verschenen in Kerkelijke Documentatie 2021/2). Dit document benadrukt dat een parochie er is niet omwille van zichzelf, maar omwille van de dienst van de evangeliserende zending van de Kerk. ■

Wilt u weten welke parochies de Vitaliteitstoets hebben afgerond? Scan de QR-code

Benoeming

- **M.W.C.C.A Magielse o.p.**, benoeming tot pastoor van de parochie De Goede Herder te Maasluis, Schiedam en Vlaardingen voor 0,5 fte en onbepaalde tijd, 09-06-2025

Ontslag/ontheffing kerkelijke zending

- **Drs. P.A.A. Schuurmans**, eervol ontslag als diaken van de parochie Sint Jan de Doper te Gouda (met emeritaat), 31-05-2025
- **Mgr. A.J. van Deelen**, eervol ontslag als administrator van de parochie De Goede Herder te Maasluis, Schiedam en Vlaardingen, 09-06-2025
- **Mw. K. Bos**, eervol ontheffing van de pastorale zending als geestelijk verzorger ten behoeve van Aafje, locaties Smeetsland, Schiehoven en Hof van Kralingen te Rotterdam, 01-07-2025

Overig

- **Mevrouw L.H.M. van Overbeek-Lamée**, per 01-07-2025 benoemd voor een eerste termijn van vier jaar tot lid van het bestuur van de RK Instelling Kerkhof H. Nicolaas te Zoetermeer
- **Mevrouw A.H.M. van Berkel-Haestregt**, per 06-08-2025 benoemd voor een derde termijn van vier jaar tot secretaris en lid van het bestuur van de 'Bedevaart van het Groene Hart naar Kevelaar'
- **De hoogerwaardheer J.P.F. Glas**, per 06-08-2025 benoemd voor een derde termijn van vier jaar tot voorzitter en lid van het bestuur van de 'Bedevaart van het Groene Hart naar Kevelaar'

Nalaten aan de Kerk het overwegen meer dan waard

Bisschop van den Hende:

"We mogen bijdragen aan een beschaving van liefde, bijdragen aan een gemeenschap die opbouwt in plaats van afbreekt."

Download de brochure
voor meer info

Myanmar

Missionarissen van Hoop

WERELD MISSIE MAAND
oktober 2025

Geef aan de christenen in Myanmar

ANBI Rekeningnummer
NL65 INGB 0000 0015 66

missio.nl

RedWednesday

WOENSDAG 19 NOVEMBER 2025

VERVOLGD OM HUN GELOOF LAAT U RAKEN DOOR HUN MOED

Djevanjalie uit Sri Lanka verloor haar moeder bij een bomaanslag op haar kerk.

Honderden christenen verloren geliefden. Toch zinnen zij niet op wraak. Ze vergeven de daders!

Ook u kunt iets doen. Bid, bekijk de film met Djeva's verhaal: alleen of met anderen, in stilte of met een goed gesprek na afloop.

Kijk de film op redwednesday.nl, laat u raken en kom in actie!

St. Laurentius: meer dan een begraafplaats
Kleinschalig, klantvriendelijk en persoonlijke aandacht
www.begraafplaatslaurentius.nl | Crooswijk, Rotterdam

St. Laurentius
R.K. Begraafplaats & Crematorium

Iedereen een thuis. U heeft de sleutel.

Je eigen vaste plek, met je eigen spulletjes. Ruimte om jezelf te zijn, te mogen zijn. Dát maakt van een huis een thuis. En dat is een onmisbare zekerheid in het leven. In ons land zijn er helaas meer dan 1 miljoen mensen die juist dat moeten missen. Daar kunt u met uw huis iets aan doen. Door uw huis na te laten aan Kansfonds als u er straks niet meer bent.

Kansfonds biedt sterke – en vaak verrassend simpele – oplossingen voor complexe problemen. En we zetten een vliegwiel op wat werkt. Zo weten we mensen een thuis te geven. Help ons thuisgeven. Laat uw huis (of een gedeelte daarvan) na aan Kansfonds. Kijk op www.kansfonds.nl/nalaten of bel (035) 624 96 51 en vraag het gratis boekje *Wat is thuis* aan.

Wat is thuis? Lees de inspirerende verhalen en overdenkingen.

Een thuis lijkt zo vanzelfsprekend, je zou bijna vergeten hoe belangrijk het is. Totdat je de verhalen leest van mensen die geen thuis hebben. Hoe leven zij? Hoe houden zij hoop? En wat betekent Kansfonds voor hen? Vraag het gratis boekje *Wat is thuis* aan.

Hoe verzekert je
de viering van
het samenkomen?

Elke kerk heeft een unieke betekenis. Stilte en reflectie gaan er hand in hand met vreugde en vieren. Zo'n plek waar de ziel thuiskomt is onvervangbaar. Maar niet onverzekerbaar, want met de specialistische kennis van Donatus wordt de herbouwwaarde van uw kerk nauwkeurig getaxeerd en verzekerd. Daarbij kunt u rekenen op deskundig preventieadvies. In geval van schade treden we daadkrachtig op en nemen we u veel werk uit handen. Zo blijft uw kerk verzekerd van een toekomst waar ook volgende generaties van kunnen genieten.

Nieuwsgierig? Ontdek meer op www.donatus.nl

donatus

verzekert kerken en monumenten